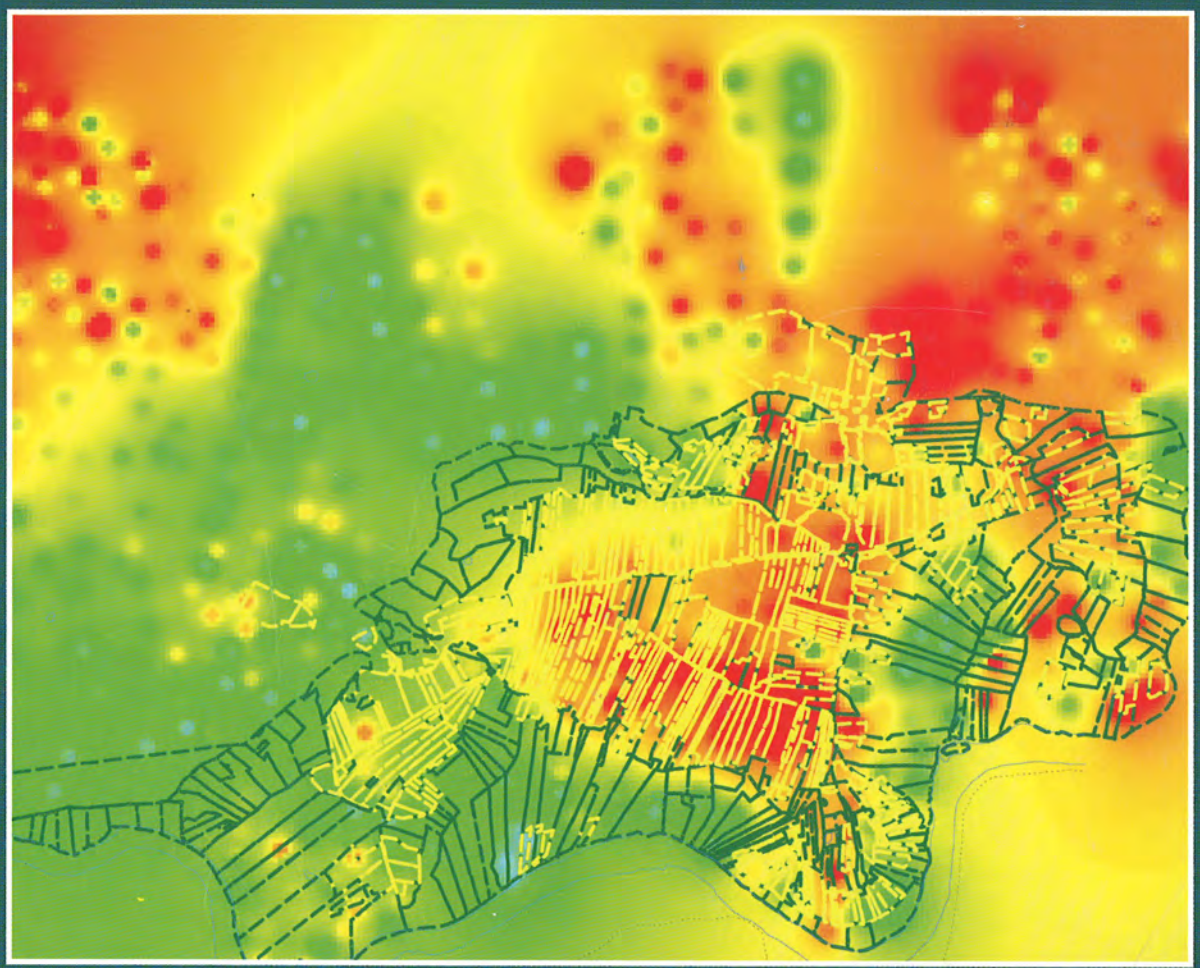
Utskrift 7

Utskrift 7

Innehåll

4 Redaktionellt
ERIK ROSENGREN

6 Köpstad, kungamakt och kyrka – några tankar om medeltidens Laholm
ING-MARIE NILSSON

26 Laholms medeltida kyrkogård vid Lagaholm
STAFFAN ANBERG

40 Gravar från Laholms landsförsamling, Lagaholm 1:1 och 6:1, RAÄ 38
CAROLIN ARCINI

50 LAHUND – Landsantikvariens laholmsundersökningar
En pilotstudie i Ösarp och Köpinge
LENA BJUGGNER, EVA PERSSON, ERIK ROSENGREN OCH PER WRANNING

76 Att skilja agnarna från vetet – spår av forntida sädeshantering i södra Halland
KARIN VIKLUND

86 "Den starke Ahladräng" – eller när sagan snuddar sanningen
PER WRANNING

92 Mesolitikum längs Stensån
KENNETH ALEXANDERSSON

100 Hallands "vandrande landsbyar". Vägar till den dolda medeltida och tidigmoderna agrarbebyggelsen
PÄR CONNELID OCH CATHARINA MASCHER

128 "Åkeren full med stenrör" – om förekomsten av fornlämningsbeskrivningar och fornlämningsindikationer i Hallands Landsbeskrifning 1729
LEIF HÄGGSTRÖM

Per Wranning

Fil.mag. Per Wranning är antikvarie, verksam vid Landsantikvarien i Halland.

Abstract

"Den Starke Ahladräng" – or when the tale touches on the truth?

In this article the author presents an old folktale called *"Den Starke Ahladräng"* – "The Strong Fellow from Ahla", and also suggests that there may actually be some grains of truth in the tale. There is no evidence of how old the tale is, but it was written down in the early 1880s. The tale tells of a very successful, immortal warrior, who travelled from one battlefield to another in his search for death. In the end he was killed and buried in Lejeby. The author presents some finds and some place-names from the nearby area indicating that there actually may have been a central place in Lejeby in the sixth century, where a prominent warrior – a member of the military elite, and with a strong personal connection to the Frankish king – lived (and died?).

"Den starke Ahladräng"

– eller när sagan snuddar sanningen

Den folkvandringstida ringknappen i massivt guld från Lejeby är ett föremål som har omnämnts i ett flertal av detta nummers artiklar. Av den anledning finner jag det vara på sin plats att dels ge lite närmare uppgifter kring fyndomständigheterna, samt dessutom bjuda läsaren på en kittlande skröna som väcker såväl fantasi som tankeverksamhet.

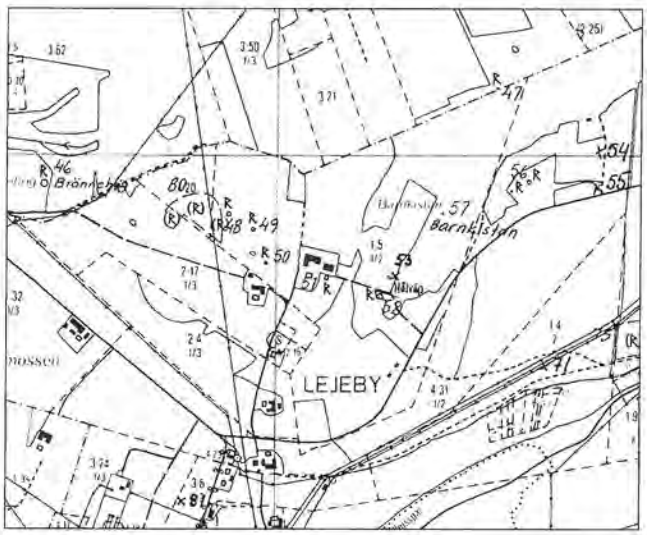
Många av våra fornlämningar och naturbildningar är förknippade med folkliga namn, berättelser och traditioner. Berättelserna har nog helt enkelt många gånger kommit till för att bringa en förklaring till det svårförklarade. Således har de flesta flyttblock naturligtvis kastats till sin nuvarande plats av någon ilsken jätte, ofta i syfte att träffa en kyrka och därmed tysta kyrkklockorna. Vissa jättar var mer raffinerade än så. Som exempel kan nämnas den resta stenen på Stomma kulle i Stafsinge socken, som användes som slagträ av en jätte för att förpassa Glumstenen invid havet i Morup socken på plats.

Ibland har lämningarna besjälats med krafter som drabbar den som kommer för nära. I sådana fall har sägnerna indirekt fungerat som rent fornlämningsskydd. Det berättas att när byborna i Köpinge utanför Laholm gav sig på gravhögen Kung Ises hög i jakt på skatter så förvrängdes deras syn så att de såg hela byn stå i lågor. När de avbröt grävandet i högen och rusade hem så fann de att branden varit en synvilla. Andra skattjägare som har burit hem gravurnor har dragit på sig så mycket olycka att de har tvingats gräva ned fynden på nytt för att åter få lugn och ro. Andra sanningar är enbart små lakoniska konstateranden, såsom att den resta stenen invid Kung Ises hög sägs vrida sig ett varv när det luktar nybakt bröd.

Bland alla dessa mer eller mindre hejdlösa historier fann jag nyligen en som skiljer sig avsevärt och fascinerar alldeles extra mycket, då man ännu tycker sig skönja svaga spår av sanning i sagans sken. Jag tänker på sägnen om Den Starke Ahladräng.

När resenären och kåsören N. P. Erlén passerade Lejeby strax öster om Laholm i början av 1880-talet fick han den osannolika historien omtalad för sig. Erlén skriver:

"Strax norr om Lejeby finns en egendomlig avlång fyrkant av på kant uppsatta stenar, som av allmogen kallas Jättegraven. För åtskilliga år sedan stod ej långt härifrån en lutande hautasten, som då Laholms broar byggdes blev bortförd att tjäna som fyllnad i ett av brovalven. Enlig en gammal saga skall i Jättegraven en

Figur 1

Lejeby med läget för de i texten omnämnda, registrerade lämningarna: långdösen (Raä 52), ungefärlig fyndplats för ringknappen (53) och naturformationen Barnkistan (57). Utdrag ur ekonomiska kartan, blad 4236 (4c3g).

Lejeby with the location of the registered remains mentioned in the text; the dolmen (Raä 52), the estimated find location of the pommel (53) and the nature formation Barnkistan (57). An extract from the Economic Map, sheet 4236 (4c3g).

övernaturlig hjälte med namnet "den starke Ahladräng" vara begravd och där stenen fordom stod skall han ha funnit sin död. Den starke Ahladräng, som fått sitt namn av sin övermänskliga styrka, hade varit ute i många krig borta i fjärran land, och vart han drog fram i slaktningens yra, stupade allt för hans dråpliga hand. Till slut blev han dock ledsen vid livet och önskade sig döden, som han irrande omkring från slagfält till slagfält sökte genom att rusa blint in i de värsta stridsvimlen. Men ingenstädes fann han likväl sin överman, utan utgick alltid som segrare ur striden. Då beslöt han att begagna sig av ett annat sätt att komma hädan ur tiden och fann ett villigt redskap i en person från Ahla, vilken lovat att hugga huvudet av den oövervinnlige ifall han som belöning härför erhöll hans styrka. Hjälten lovade detta och bjöd honom att efter huggets utdelande träda mellan bålen och det avhuggna huvudet, innan det ännu hunnit marken. Men när nu han som utförde exekutionen gjorde såsom jätten hade sagt och sprang emellan huvudet och bålen, blev följden icke att han fick ärva hjältens styrka, utan att dennes kropp föll över honom och dödade honom. Jätten skall vara begraven under den fyrkantiga stensättningen, som därav har sitt namn, och den lutande stenen som blivit bortförskaffad, skulle utmärka stället där jätten föll.".

Erlén berättar vidare att många är övertygade om att graven innehåller stora skatter, men att ingen vågar gräva i den, då sådana försök enligt vidskepelsen alltid har medfört sjukdom. Artikeln avslutas:

"Alla forngravar gömma naturligtvis skatter i guld och silver enligt sagan. Det hände verkligen för några år sedan att ett fynd gjordes i närheten av jättegraven. Då några fruntimmer gingo på en stubbåker, sysselsatta med att räfsa, hittade någon av dem ett guldsmycke, som blev sänt till riksantikvarien och vid undersökning troddes ha utgjort knappen till ett svärdfäste. Ett liknande fynd lär även ha blivit gjort i England för en tid sedan".

Låt oss stanna upp och dissekera sagan lite mera ingående. Det är självfallet mycket som omedelbart kan avskrivas såsom varandes typiska sagor. "Jättagraven" är självfallet ingen grav för en jätte utan i själva verket en megalitgrav från äldsta bondestenåldern. Med åren

försvann vidskepelsen och 1950 undersöktes "Jättagraven" av Holger Arbman, som fann att denna långdös var starkt skadad. Stenblock från graven hade enligt uppgift forslats bort till brobygge över Lagan på 1700-talet (Arbman 1954:17f).

Erléns uppgift om att en rest sten i dösens närhet hade forslats bort till brobygge verifieras dock i och med uppgiften om att delar av dösen sägs ha gått samma öde till mötes. Men hur medveten var Erlén egentligen om vad det var för föremål som hade hittats? Hur mycket visste ortsbefolkningen, eller framförallt den eller de personer som berättade skrönan för Erlén? Hade man såhär drygt 10 år efter fyndet av ringknappen fått veta något om dess egentliga betydelse? Jag har inte kunnat finna något annat belägg för sägnen om Den starke Ahladräng, vilket gör att man inte kan utesluta att sägnen har kommit till först efter att fyndet gjordes. Det förekommer dock fler slående detaljer i sägnen som vare sig ortsbefolkningen eller Erlén gärna kan ha varit medvetna om.

Men låt oss först fokusera på fyndomständigheterna. Riksantikvarieämbetets ombud, kyrkoherde Viktor Ewald upplyser i sina inventeringar av Höks härad 1928 om att "Jättagraven" (enligt Ewald kallad "Jättestuan" av ortsbefolkningen) ligger omedelbart söder om en hålväg som löper i östvästlig riktning.(Ewald 1928:168ff). Det framgår tydligt av Ewalds redogörelse att han själv har varit på plats och talat med dåvarande markägaren, Edvard Jönsson på Nygård. Jönsson upplyser om att cirka 50 meter nordost om "jättegraven" *"...ligger en av kantställda stenhällar bildad kista, av jordägaren kallad "barnkista", påträffad för 58 eller 59 år sedan vid plöjning av åkern å ovannämnda plats. Kistan, som visade sig innehålla brända ben, bortplöjdes ej då, utan man var angelägen att skaffa de utbredda benen på sin ursprungliga plats. Huru mycket av "barnkistan" ännu är i behåll, torde en blivande undersökning få utvisa. Ett stycke nordväst om "barnkistan" och å samma åker, vari denna är belägen, hittades av J:s syster år 1869 en guldknapp till ett svärdfäste"... "Guldknappen, som hittades vid räfsning på en nyslagen rågåker, har av Montelius daterats till början av 7:de århundradet e. Kr."* (1928:171ff).

Med lite enkel huvudräkning finner vi att graven sannolikt plöjdes upp samma år som ringknappen påträffades. Det är alltså mycket sannolikt att ringknappen härrörde från den sönderplöjda graven ifråga. Det bör i sammanhanget noteras att på 1846-1850 års karta ligger de aktuella ytorna ännu utanför byns åkermark. Uppodlingen av ytorna har således skett mindre än tjugo år innan graven påträffades, kanske betydligt mindre än så. Det är intressant att Erlén inte nämner något om den uppplöjda graven. Sannolikt av den enkla anledning att uppgiftslämnarna aldrig satte den i samband med guldfyndet.

Angående Jönssons liknelse 1928 av gravens utseende och form vid en "barnkista" finner vi här också ett sentida tydligt talande exempel på hur fort uppgifter kan förvanskas via muntlig tradering. Vid fornminnesinventeringen fyrtio år senare (1967) nämns inte längre denna liknelse, däremot har det tillkommit ett "namn med tradition" – en naturbildning ett par hundra meter därifrån som uppges kallas "barnkistan". Då varken Ewald eller Erlén nämner någon liknande plats har man all anledning att tänka sig att det är Jönssons beskrivning av graven som av någon an-

ledning har förskjutits till att istället beskriva naturformationen.

Vad vet vi då om ringknappen – det "guldsmycke" som Erlén nämner? Holger Arbman korrigerar Montelius vendeltida datering och upplyser om att den *folkvandringstida* ringknappen av guld kan förmodas ha suttit vid sidan av en granatinlagd svärdsknapp (Arbman 1954:150). Anne Nørgård Jørgensen skriver att de äldsta ringknapparna i Skandinavien – till vilka ringknappen från Lejeby hör – är av massivt guld och att de är kända från frankiska gravfynd från första hälften av 500-talet. Bärarna av ringknappssvärd tolkas som krigare av högsta rang i den kungliga hirden. Ringknappens två sammanstöpta ringar anses av flera forskare var en symbol på bandet mellan hirdmannen och hans kung och ringarna förekommer i gravfynd i flera områden av Europa. Merparten av de kända ringknappsvärden härrör från själva Frankerriket, men de uppträder även bland annat hos langobarder i Italien och anglosaxare i England. I det skandinaviska materialet avbildas den "militära eliten" med ringknappssvärd. Som exempel kan nämnas att på en av hjälmarna från det uppländska vendelgravfältet (grav XIV) finns en lång rad krigare med ringknappssvärd avbildade (Nørgård Jørgensen 1996:92).

Figur 2

Ringknappen från Lejeby.

The pommel from Lejeby.

År 1896 inlämnades en samling fynd från Lejeby till SHM, vilka enligt min vetskap inte förrän nu har uppmärksammats mer än i Månadsbladets redovisning av samlingarnas tillväxt samma år. Exakta fyndomständigheter saknas, men fynden utgörs av *"Slipsten af qvartsit, bågspänne av silver; tveeggadt jernsvärd, eneggadt jernsvärd, skifferbryne"* (Hildebrand [red]: 1896:52). Det finns varken belägg för att fynden härrör från en och samma fyndplats eller att de är funna i ringknappens närhet, men det är likväl en synnerligen intresseväckande fyndkombination. Anne Nørgård Jørgensen skriver att från mitten av 500-talet fick den eneggade "scramasaxen" ett nytt stort uppsving, efter ett par hundra år i skuggan av det tveeggade svärdet. Först återkom det eneggade svärdet i form av en kortsax, därefter under andra hälften av 500-talet i form av den något längre "smalsaxen". Svärdstyperna hade olika funktion, vilket således innebar att den fullbeväpnade krigaren från och med 500-talets andra hälft var utstyrd med både ett tveeggat och ett eneggat svärd (Nørgård Jørgensen 1996:84ff).

Sägnens oövervinnlige, vittbereste krigare kommer med ens lite närmare. Men faktum är att det i sägnen också kan döljas fler, outtalade minnen av "den starke Ahladrängens" faktiska existens. *Drængiar* var liksom bland annat *rinkar, thægnar, karlar* och *svenner* normalt titlarna inom ett följe (hird) av olika rang, knutna till en politisk eller oftast militär le-

dare (Brink 1996:267f). Som nämnt i flera andra artiklar i denna publikation brukar det sakrala ortnamnet Ala tas med i diskussionen kring den förmodade centralplatsen Hov, beläget på andra sidan ån. Stefan Brink menar att det är en aning förhastat att tolka Ala som benämning för en kultbyggnad, utan vill snarare ge ordet betydelsen *"prominent house, building of special importance for a settlement district"* (ibid:261f). Vill man driva det hela till sin spets kan man alltså hävda att "Ahladrängen" – *drængen från Ala* – var mannen som ingick i den kungliga hirden och satt på distriktets prominenta gård.

Den äldsta skriftliga kända formen av Lejeby är *Legheby* 1393, enligt Sahlgren fornhalländskt *Leghoby* med betydelsen "utarrenderad gård" (Sahlgren 1948:37). Ett mera långsökt tolkningsförslag skulle kunna vara att förleden *Legho* syftar på person och alltså skulle gå att koppla till kungens närmsta män och *lego*knektar – hirden. Göran Hallberg på Ortnamnsarkivet i Lund avvisar dock denna tolkning, då ändelsen -o i Legho antyder att ett neutrum åsyftas (muntlig uppgift 2000-08-04).

För att sammanfatta det hela härrör alltså den folkvandringstida ringknappen med stor sannolikhet från en upplöjd grav, stor som en barnkista och innehållande en kremation. Graven låg (ligger?) i omedelbar närhet till den hålväg som löper ett femtiotal meter nordost om långdösen och markerades ovan jord av en rest sten. Stenen såväl som delar av långdösen, fördes bort till brobyggnadsmaterial någon gång under 1700-talet. Graven innehöll troligen en prominent person som under någon period av 500-talet sannolikt ingick i Frankerkungens hird ute i Europa. De förmodat täta trohetsbanden till Frankerkungen påvisas inte enbart av ringknappen i massivt guld utan eventuellt även i ortsnamnen Lejeby och Ala. Dessutom *kan* personens rang och titel inom hirden avspeglas i sagans "dräng". Om än i allt mer förvrängda versioner verkar alltså personen ifråga ha satt spår i bygden, så djupa att de ännu kan anas närmare femtonhundra år senare. Tanken svindlar. Men *om* det istället är så att det hela bara är en bra skröna som råkar utspela sig i en bygd med "centralortsindikerande namn" och fynd av speciell karaktär, så hoppas jag ändå att med dessa rader ha skänkt en stunds underhållning, samt även ha bidragit till att förlänga minnet av "Den Starke Ahladräng".

REFERENSER

Arbman, H. 1954. *Hallands forntid. Hallands historia. Från äldsta tid till freden i Brömsebro 1645.* 1-207. Halmstad.

Brink, S. 1996. Political and Social Structures in Early Scandinavia. A Settlement-historical Pre-study of the Central Place. *TOR. Vol 28:235-281.* Uppsala.

Ejwertz, A. (red). 1968. En drömmare upplever Halland. Resebrev 1880-1882 av N.P. Erlén. *Årsbok 1967 och 1968, Årg. XII-XIII.* Samfundet Hallands Biblioteks Vänner. Halmstad.

Ewald, V. 1928. *Fasta fornminnen i Höks härad III.* Laholm.

Hildebrand, H. (red). 1896. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad.* Januari-December. Stockholm.

Nørgaard Jørgensen, A. 1996. Kriger og hird i germansk jernalder. *Fra Nationalmuseets arbeidsmark 1996:84-98.* København.

Sahlgren, J. 1948. Ortsnamnen i Hallands län. Del 1. *Bebyggelsenamnen i södra Halland.* Lund.

OMSLAGSBILD Datorbearbetning i GIS-miljö av Hallands hushållssällskaps samtliga fosfatkarteringar inom byarna Ösarp och Köpinge. Se artikel sid 50 ff.

ING-MARIE NILSSON **Köpstad, kungamakt och kyrka – några tankar om medeltidens Laholm**

STAFFAN ANBERG **Laholms medeltida kyrkogård vid Lagaholm**

CAROLIN ARCINI **Gravar från Laholms landsförsamling, Lagaholm 1:1 och 6:1, RAÄ 38**

LENA BJUGGNER
EVA PERSSON
ERIK ROSENGREN
PER WRANNING **LAHUND – Landsantikvariens laholmsundersökningar. En pilotstudie i Ösarp och Köpinge**

KARIN VIKLUND **Att skilja agnarna från vetet – spår av forntida sädeshantering i södra Halland**

PER WRANNING **"Den starke Ahladräng" – eller när sagan snuddar sanningen**

KENNETH ALEXANDERSSON **Mesolitikum längs Stensån**

PÄR CONNELID OCH
CATHARINA MASCHER **Hallands "vandrande landsbyar". Vägar till den dolda medeltida och tidigmoderna agrarbebyggelsen**

LEIF HÄGGSTRÖM **"Åkeren full med stenrör" – om förekomsten av fornlämningsbeskrivningar och fornlämningsindikationer i Hallands Landsbeskrifning 1729**

